

Riittääkö asiakkaan toimintakyky kotona asumiseen? Satakunnan ammattikorkeakoulussa kehitettiin arviointilomake kotiympäristön esteettömyyden arviointiin

Sirpa Jaakkola-Hesso, Maarit Hallia, Reetta-Kaisa Kuusiluoma

Johdanto

Väestö ikääntyy kovaa vauhtia. Maassamme oli 2019 vuoden lopussa 575 000 yli 75-vuotiasta henkilöä ja vuoteen 2040 mennessä 74-vuotta täyttäneiden määrä kasvaa 910 000 henkilöön (Kortelainen ym. 2020, 9–11, 21–23, 36–39, 100–103). Ympäristöministeriö käynnisti vuonna 2020 ikääntyneiden asumisen toimenpideohjelman, jonka tarkoituksena on parantaa ikääntyneiden asuinoloja sekä edistää erilaisten asumisvaihtoehtojen tarjontaa, vahvistaa ikäystävällisten asuinympäristöjen kehittämistä sekä tukea kuntien ennakointia ja varautumista erilaisissa asumisasioissa (Valtioneuvoston selonteko, Asuntopoliittinen kehittämisohjelma vuosiksi 2021–2028, 13).

Toimenpideohjelman tavoitteena on saada maahamme miljoona esteetöntä asuntoa vuoteen 2030 mennessä, kun niitä on tällä hetkellä vain 20 prosenttia asuntokannasta (650 000 asuntoa). Muutos väestörakenteessa asettaa haasteita erilaisissa asuinympäristöissä asuville ikääntyneille. Asuminen keskusta-alueilla on yleistynyt, mutta erityisesti taajamien ulkopuolella harvaan asutuilla alueilla on yksinasuvia ikääntyneitä (Kortelainen ym. 2020, 9–11, 21–23, 36–39, 100–103). Väestön ikääntyessä on tärkeää taata esteettömien asuntojen riittävä määrä sekä korjausrakentamisessa että uudisrakentamisessa ja edistää iäkkäiden hen-

kilöiden asuntojen esteettömyyskorjauksia (Valtioneuvoston selonteko, Asuntopoliittinen kehittämisohjelma vuosiksi 2021–2028, 13).

Ikäystävällinen asuinympäristö

WHO:n mukaan ikäystävällisen ympäristön on tarkoitus edistää aktiivista ja tervettä ikääntymistä. Ikäystävällinen ympäristö on fyysisesti ja sosiaalisesti esteetön myös niille, joiden toimintakyky on heikentynyt. Ikäystävällisyyden edistämiseksi kaupunkien ja yhteisöjen tulee sopeuttaa sekä palvelunsa että rakenteensa ikääntyvän väestön tarpeisiin. Asuinalueiden toimivuutta voidaan tarkastella ikänäkökulma huomioiden, jolloin painopiste kiinnittyy erityisesti fyysiseen ja sosiaaliseen ympäristöön, saavutettavuuteen ja liikkumisen helppouteen ja palveluiden esteettömyyteen. Toimivuuden arviointina voidaan käyttää WHO:n tarkistuslistaa 'Ikäystävällisyyden edistäminen asuinalueilla ja taajamissa'. Tarkistuslista on tarkoitettu kaupunkien oman toiminnan ja kehittämisen työkaluksi. Siinä korostetaan muun muassa paikoillaan vanhenemisen mahdollisuutta (*ageing in place*), riittävää tiedotusta kotona asumista tukevista palveluista, ikäihmisten asuntojen yhteyden tärkeyttä ympäröivään asuinalueeseen ja yhteisöön, asunnon sisätilojen ja kerrostalojen yhteistilojen helppokulkui-

suutta ja kodin muutostöiden kohtuuhintaisuutta. (WHO 2018; Rajaniemi & Rappe 2020, 13.)

Ageing in place -periaate korostaa mahdollisuutta ikääntyä omassa, itselle tutussa ympäristössä mahdollisimman pitkään, vaikka toimintakyky heikkenisi ja palvelujen tarve lisääntyisi (Rappe ym. 2018, 32). Koti on ihmiselle tuttu ja lähin ympäristö, joka tuottaa emotionaalisen ja fyysisen turvallisuuden tunnetta. Se, että saa asua kotona mahdollisimman pitkään, vastaa parhaiten iäkkäiden ihmisten omaa näkemystä hyvästä tulevaisuudesta (Rappe ym. 2018, 90).

Ikäystävällisessä ympäristössä huomioidaan iäkkäiden ihmisten tarpeita ja voimavaroja, tuetaan heidän turvallisuuttaan, aktiivisuuttaan ja hyvinvointiaan ja mahdollistetaan kaikkien osallisuus. Ikäystävälliset asuin ympäristöt ovat esteettömiä, helposti hahmotettavia ja viihtyisiä (Rajaniemi & Rappe 2020, 12).

Keskeistä on tukea iäkkäiden kotona asumista ja suunnitella asuinalueet esteettömyyden näkökulmasta sellaisiksi, että niistä ei tarvitse muuttaa pois. *Design for All* -suunnittelussa (kaikille sopiva suunnittelu) huomioidaan ihmisten moninaiset tarpeet; asuin ympäristöt tulisi suunnitella sellaisiksi, että ne soveltuvat kaikille. Esteettömyys mahdollistaa kaikkien ihmisten osallistumista toimintaan ja tapatumiin omassa ympäristössään. Esteettömissä ympäristöissä on helppo liikkua, ja tämä ylläpitää myös ikääntyneen fyysistä toimintakykyä pidempään (Rappe ym. 2018, 32). Fyysinen toimintakyky korostuu ikääntyessä, koska se vaikuttaa itsenäiseen pärjäämiseen arkitoiminnoissa (Koponen ym. 2018, 108–112). Kotona asumista mahdollisimman pitkään voidaan edistää kehittämällä esteettömyyttä ja asuin ympäristöjä sekä miettimällä kunnissa, minkälaisia palveluja ikääntyneet tarvitsevat. Ikääntyneiden asuntojen esteettömyyttä voidaan edistää tekemällä esteettömyyskartoituksia, joiden avulla voidaan suunnitella asunnon käyttöä toimivammaksi ja tehdä tarvittavia muutos- ja korjaustoimenpiteitä (Kortelainen ym. 2023, 21).

ARA (Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus) myöntää valtion varoista erilaisia korjausavustuksia sekä erityisryhmien investointivastuksia eri väestöryhmien asuinolojen parantamiseen. Avustuksia voidaan kohdentaa sekä henkilöasiakkaille, taloyhtiöille että eri yhteisöille, jotka omistavat ara-asuntoja eli valtion tuella rakennettuja asuntoja. Ikääntyneiden asuntoihin suunnatuilla korjausavustuksilla voidaan lykätä ikääntyneiden muuttotarvetta ja mahdollistaa pidempään asuminen omassa kodissa. (Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus; Kortelainen 2023, 25.)

Esteetön ja turvallinen asuminen – Kohti digitaalista arviointialustaa -hankkeen taustaa

Esteetön ja turvallinen asuminen – Kohti digitaalista arviointialustaa -hanke sai alkunsa alueellisesta tarpeesta: Satakunta on voimakkaasti ikääntyvä maakunta. Erityisesti Porin kaupungissa yli 85-vuotiaiden osuus kasvaa merkittävästi vuosien 2019–2030 aikana ja 75–84-vuotiaiden osuus vielä voimakkaammin (Kortelainen ym. 2020, 100–103). Väestön ikärakenteen raju muutos ja ennakoituihin muutoksiin on ollut Satakunnassa vähäistä. Palvelurakenteen laitosmaisuus on tuonut myös haasteita. Sote-palvelurakenne painottuu Satakunnassa asumis- ja muihin raskaampiin palveluihin. Suurin tarve on ikääntyneiden nykyisen asuntokannan parantamisessa, kuten esteettömyyden, turvallisuuden ja toimivuuden lisäämisessä. Maakunnallisesti tavoitteena on tukea kotona asumista.

Hankkeen päätavoitteena oli tukea ja edistää ikääntyneiden kotona asumisen edellytyksiä ja ottaa käyttöön uusia toimintatapoja ikääntyneiden asuntojen muutostöiden arvioimiseksi ja käynnistämiseksi Satakunnan hyvinvointialueella (Sata) ja muilla hyvinvointialueilla. Hankkeessa kehitettiin monialainen vakiintunut toimintatapa sähköisen arviointityökalun kehittämiseen osana hyvinvointialueen ikä-

ihmisten ja vammaisten asuntojen muutostöiden palvelupolkua.

Asuntokannan laatu ja asuinolojen parantaminen nousi hankkeessa keskeiseksi kysymykseksi. Asuinolojen parantaminen esteettömyyttä, turvallisuutta ja toimivuutta lisäämällä tukee myös valtiovallan tavoitteita miljoonasta esteettömästä asunnosta vuoteen 2030 mennessä. Myös Vanhuspalvelulaki velvoittaa kuntia selvittämään itsenäistä suoriutumista tukevia, kokonaisvaltaisia palveluja ikääntyneiden näkökulmasta. Huomioon otettavia asioita ovat iäkkään toimintakyky, ympäristön esteettömyys, turvallisuus ja palveluiden saavutettavuus.

Kotiympäristön esteettömyyden arviointilomakkeen kehittäminen

Satakunnan ammattikorkeakoulussa (SAMK) on tehty pitkäjärjestyksistä tutkimus- ja kehittämistyötä erilaisissa hankkeissa esteettömyyden, saavutettavuuden ja osallisuuden osa-alueella jo vuodesta 2009. Arvopohjana on ollut laaja-alainen tasa-arvo, syrjimättömyys ja suvaitsevaisuus. Erityistä huomiota on kiinnitetty fyysisiin olosuhteisiin ja sosiaaliseen ympäristöön kartoittamalla toimintaympäristöjen esteettömyyttä ja levittämällä rakennettuun ympäristöön, palveluihin ja tuotteisiin liittyvää esteettömyystietoisuutta alueellisesti ja valtakunnallisesti. Esteettömyyden ja saavutettavuuden alueella fyysisen ympäristön esteettömyys, tasavertaisuus arjessa ja vapaa-ajalla, tiedollinen saavutettavuus sekä esteettömyystiedon linkittäminen opetukseen ovat olleet korkeakoulume karkiosuamista, ja esteettömyystoiminnan taustalla on vaikuttanut kansainvälisesti tunnistettu *Design for All*-ajattelu (Karinharju ym. 2014, 10, 30).

Merkitävänä asiana *Esteetön ja turvallinen asuminen – Kohti digitaalista arviointialustaa* -hankkeen taustalla on ollut OIVA-työkalu, joka kehitettiin SAMKissa tukemaan valtakunnallista ESKEH-esteettömyyskartoitusten menetelmän käyttöä teknologian keinoin. Työ-

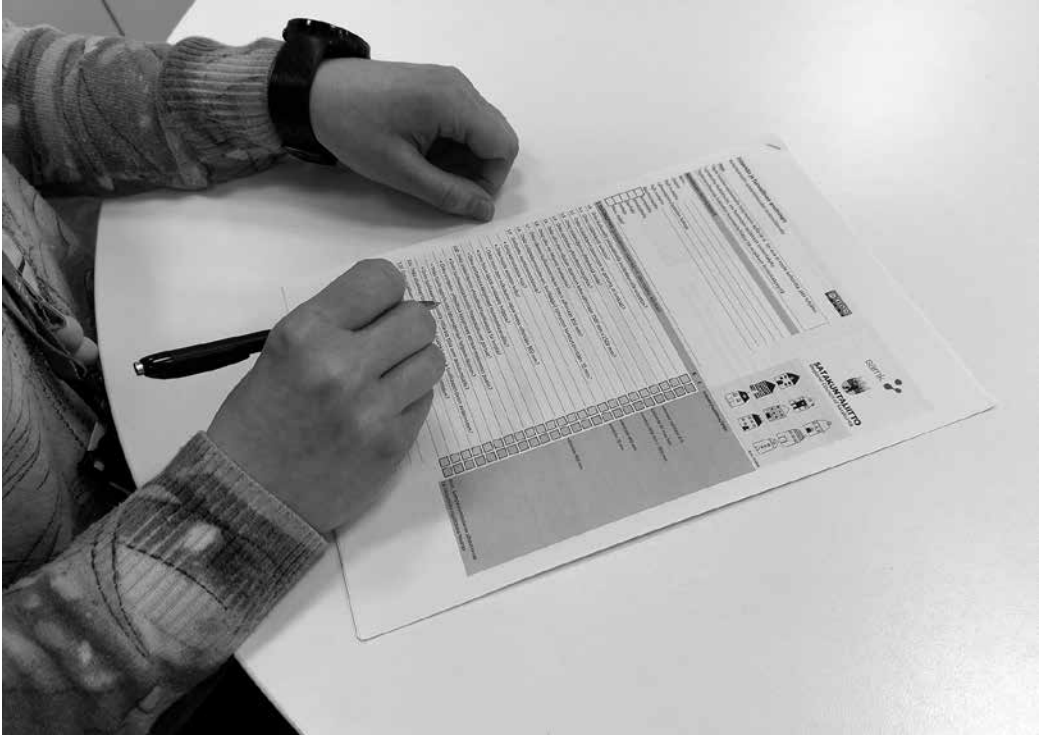
kalun yhtenä osa-alueena luotiin kodin esteettömyyden arviointityökalu, Kotiuttamistyökalu. Kotiuttamistyökalu kehitettiin tuolloin apuvälineeksi Porin kaupungin perusterveydenhuollon sairaalaosastolle lonkkamurtumapotilaiden kotiutustilanteeseen (Vepsä 2014, 6–9, 15–26; Tupala ym. 2016, 6–9). Kotiuttamistyökalun käyttömahdollisuus päättyi vuonna 2022.

Hankkeessa kehitettiin kotiympäristön esteettömyyden arviointilomake. Lomakkeen suunnittelussa käytettiin pohjana aiemmin käytössä ollutta Kotiuttamistyökalua ja siitä kerättyjä käyttäjäkokemuksia. Taustatietoa arviointilomaketta varten saatiin myös Vanhustyön keskusliitolta ja Invalidiliitolta, joilla on paljon esteettömyyteen liittyvää tietoa. Lisäksi hyödynnettiin rakentamismääräyskokoelman vähimmäisvaatimuksia ja muita suosituksia turvallisesta asumisesta, kuten ARA:n ja THL:n TOIMIA-tietokantoja.

Tiedonkeruun pohjalta lomakkeelle rakennettiin kysymyspaketti kotiympäristön esteettömyyden arviointiin. Lomake laadittiin PDF-muotoon, ja sen asettelu pidettiin yksinkertaisena ja selkeänä (kuva 1). Taustalla oli ajatus asiakkaan toimintakyvystä ja sen riittävydestä asunnon eri tiloissa toimimiseen.

Lomaketta pilotoivat sekä SAMKin palvelukeskus Soteekin opiskelijat, että hankkeen henkilöstö. Palvelukeskus Soteekki on SAMKin sosiaali- ja terveysalan oppimisympäristö, joka mallintaa sosiaali- ja terveysalan yritystoimintaa. Opiskelijat osallistuivat koulutukseen ennen pilotointia. Koulutuksessa nostettiin esiin aiheita esteettömyydestä ja saavutettavuudesta, toimintakyvystä yleisesti ja toimintakyvyn eri osa-alueista, väestön ikääntymisestä ja kotona asumisen haasteista sekä kodin esteettömyyden arvioinnista käytännön toteutuksena. Pilottikohteiksi valittiin kattavat otokset eri asumismuodoista. Pilotoinnista kerättyä palautetta hyödynnettiin jatkokehittelyssä.

Lomakkeen kehittämisessä oli vahvasti mukana hankkeen ohjausryhmä, joka koostui Satakunnan hyvinvointialueen eri toimialo-

Kuva 1. Kodin esteettömyyden arviointilomake.

jen ja kolmannen sektorin työntekijöistä sekä asiantuntijoista. Kotiympäristön esteettömyyden arviointilomake löytyy SAMKin Ihmisen toimintakyvyn tutkimuskeskuksen nettisivuilta (<https://www.ihmisentoimintakyky.fi/tieto-meista/projektit/esteeton-ja-turvallinen-asuminen-kohti-digitaalista-arviointialustaa/>) ja on vapaasti kaikkien käytettävissä.

Lomakkeen käyttöönottoon järjestettiin koulutuksia kevään 2024 aikana. Koulutusta suunnattiin aluksi Satakunnan hyvinvointialueelle, missä siihen osallistui 110 henkilöä eri toimialoilta. Myöhemmin koulutusta suunnattiin kaikille Suomen hyvinvointialueille. Kahdeksalta eri hyvinvointialueelta koulutukseen osallistui 174 sosiaali- ja terveystieteiden ammattilaista. Koulutuksista saatiin palautetta 109 kappaletta. Palautteessa nostettiin esille lomakkeen käyttökohteiden monipuolisuutta (kuvio 1).

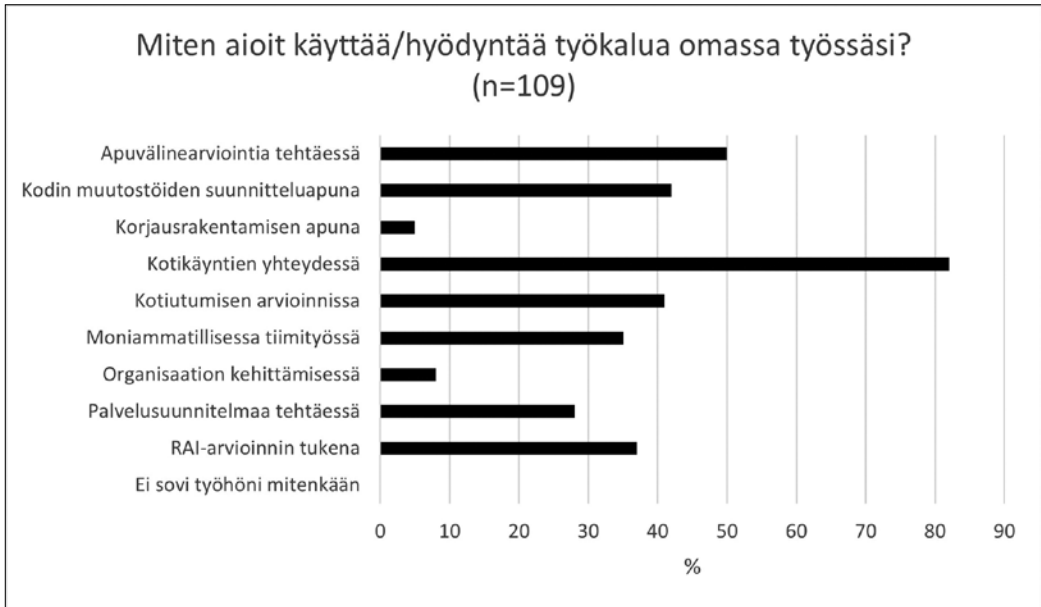
Vastaajista 82 prosenttia aikoo käyttää lomaketta kotikäyntien yhteydessä. Lomakkeesta

todettiin olevan hyötyä myös apuvälinearviointia tehtäessä (50 %), kodin muutostöiden suunnitteluapuna (42 %), kotiutumisen arvioinnissa (41 %) ja RAI-arvioinnin tukena (37 %). RAI-arviointi (Residential Assessment Instrument) on kansainvälinen ikääntyneiden hoidon tarpeen ja laadun sekä kustannusvaikuttavuuden arviointi- ja seurantajärjestelmä (THL 2024).

Koulutus lomakkeen käyttöön koettiin hyödylliseksi ja ajankohtaiseksi. Erityisesti henkilöt, joilla ei ollut aiempaa koulutusta esteettömyydestä ja jotka joutuvat työssään tekemään arviointeja, kokivat koulutuksen tärkeäksi.

Työkalun käyttömahdollisuudet hyvinvointialueilla

Kaikki hyvinvointialueet voivat jatkossa ottaa vapaasti käyttöönsä Kodin esteettömyyden arviointilomakkeen osana hyvinvointialueiden palvelupolkua ja ikääntyneiden kotona

Kuvio 1. Arviointilomakkeen hyödyntäminen työssä.

asumisen edistämistä. Arviointilomaketta voi hyödyntää esimerkiksi kotiuttamistiimeissä, kotihoidossa, palvelutarpeen arvioinneissa, omaishoidon palvelukäynneillä sekä kuntouttavien arviointijaksojen yhteydessä.

Arviointilomakkeesta saatuja tietoja voidaan hyödyntää myös RAI-arvioinneista syntyneiden herätteiden yhteydessä, kuten Satakunnan hyvinvointialueella on jatkossa suunnitteilla. Alueella on tarkoitus kehittää myös sanalistoja eli ”fraaseja” kuvaamaan arviointilomakkeista saatuja esteettömyystietoja, jolloin tulosten kirjaaminen potilastietojärjestelmiin helpottuu ja nopeutuu. RAI-arviointien fraasit ovat jo alueella käytössä kirjaamisissa potilastietojärjestelmiin.

Vaihtoehtoja ja mahdollisuuksia arviointilomakkeen käyttöön ikäystävällisen asuinymppäristön kehittämisessä on monia, ja toivomekin, että kotiympäristön esteettömyyden arvioinnit otetaan sujuvasti kokeiluun ja käyttöön. Näin kehitetään yhdenmukaisia kotien esteettömyyden arviointeja eri hyvinvointialueilla.

Kirjoittajat

Sirpa Jaakkola-Hesso, TtM, lehtori, tutkija
Satakunnan ammattikorkeakoulu
sirpa.jaakkola-hesso@samk.fi

Maarit Hallia, terveydenhoitaja (YAMK), AmO,
projektipäällikkö, tutkija
Satakunnan ammattikorkeakoulu
maarit.i.hallia@samk.fi

Reetta-Kaisa Kuusiluoma, FM, fysioterapeutti
(AMK), tutkija
Satakunnan ammattikorkeakoulu
reetta-kaisa.kuusiluoma@samk.fi

Kirjallisuus

Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus. Internet:
<https://www.ara.fi/> (viitattu 10.5.2024).

Karinharju K, Tupala R. Tietoa, taitoa, tulosta. SAMK esteettömyys- ja saavutettavuus 2013 -raportti. Pori: Satakunnan ammattikorkeakoulu, 2014. <http://www.urn.fi/URN:NBN:-fi:amk-2014062713251>

Koponen P, Borodulin K, Lundqvist A, Sääksjärvi K, Koskinen S, toim. Terveys, toimintakyky ja hy-

- vinointi Suomessa: FinTerveys 2017 -tutkimus. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 2018. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-105-8>
- Kortelainen J, Koivula N, Koivula T, Luomala N, Siltala J, Aihinen T, Oosi O. Ikääntyneiden asumisen kehittämisen hyviä käytäntöjä kunnissa ja hyvinvointialueilla. Helsinki: Ympäristöministeriö, 2023. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-361-053-8>
- Kortelainen O, Oosi T, Luukkonen T, Luomala N, Välikangas K, Hätäjä J, ym. Ikääntyneiden asuminen: ennakointi ja varautuminen kunnissa. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, 2020. Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-033-2>
- Rajaniemi J, Rappe E. Ikäystävällisyyden edistäminen asuinalueilla ja taajamissa. Helsinki: Ympäristöministeriö, 2020. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-361-042-2>
- Rakentamismääräyskokoelma. Valtioneuvoston asetus rakennuksen esteettömyydestä 4.5.2017/241. Ympäristöministeriö. Internet: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2017/20170241> (viitattu 11.5.2024).
- Rappe E, Kotilainen H, Rajaniemi J, Topo P. Muis-ti- ja ikäystävällinen asuminen ja asuinympäristö. Helsinki: Ympäristöministeriö, 2018. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-11-4806-4>
- THL. Tietoa RAI-järjestelmästä. 2024. Internet: <https://thl.fi/aiheet/ikaantyminen/palvelutarpeiden-arviointi-rai-jarjestelmalla/tietoa-rai-jarjestelmasta> (viitattu 11.5.2024).
- TOIMIA-tietokanta. Internet: <https://www.terveysportti.fi/apps/dtk/tmi?toc=802599> (viitattu 11.5.2024).
- Tupala R, Karinharju K, Inberg N. Oiva-työkalu esteettömyyden arviointiin ja raportointiin. Pori: Satakunnan ammattikorkeakoulu, 2016. <http://www.urn.fi/URN:ISBN:978-951-633-211-9>
- Valtioneuvoston selonteko, Asuinpoliittinen kehittämisohjelma vuosiksi 2021–2028. Internet: <https://ym.fi/documents/1410903/40549091/Selontekoehdotus+verkkosivuille.pdf/ea97858-d9d4-277e-b4bc-9440c68e7ca4/Selontekoehdotus+verkkosivuille.pdf?t=1639658542038> (viitattu 22.8.2024).
- Vepsä L. Kotiympäristön kartoituslomakkeen suunnittelu ja arviointi osana Kotiuttamistyökäytäntöä. Satakunnan ammattikorkeakoulu, 2014. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2014090813796>
- WHO. The global network for age-friendly cities and communities: looking back over the last decade, looking forward to the next. Geneva, 2018. Internet: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/278979/WHOFWC-ALC-18.4-eng.pdf?sequence=1> (viitattu 11.5.2024).